

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2016

Tartalom

- 7 FARKAS FLÓRA
Leonhard Huntpichler: *Epistola ad Dionysium cardinalem ac archiepiscopum Strigoniensem*
- 29 SZILÁGYI EMŐKE RITA
Oláh Miklós levele Lady Lisle-hez, Boleyn Anna udvarhölgyéhez
- 37 DOMOKOS GYÖRGY–MÁTYUS NORBERT
Antonio Mazza és Buda ostromáról írott jelentése
- 77 PALOTÁS GYÖRGY
Moderni temporis oratio ad Deum.
Verancsics Mihály 1566-os (?) törökellenes imádsága
- 83 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Források Bethlen Gábor két francia diplomatájáról és uralkodása utolsó éveiről (1626–1633)
- 113 JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA
Kolozsvár adózása az 1630-as években
- 163 BUBRYÁK ORSOLYA
Nyáry Krisztina hozománya. Források az Esterházy-kincstár kialakulásához
- 191 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Gyulai Ferenc és Donáth János bécsi követjárása – Újabb adalékok Apafi Mihály holland kapcsolataihoz (1687)
- 239 JANKOVICS JÓZSEF
Bethlen Miklós levelei Ferdinand Bonaventura Harrachnak, I. Lipótnak és ismeretlennek (1699–1703)
- 259 NAGY ANDOR
Thököly Imre epitáfiumai Joseph Trausch kéziratgyűjteményében

- 265 ZVARA EDINA
Trenk Frigyes magyar nyelvű kiadatlan politikai röpirata
- 283 VADERNA GÁBOR
Gróf Dessewffy József a sajtószabadságról és a cenzúráról
- 319 LIPTHAY ENDRE
Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő levelezése
1848-ból
- 343 RÓZSAFALVI ZSUZSANNA
Schöpflin Aladár levelei Dutka Ákosnak
- 351 HAMERLI PETRA
Adalékok Rothermere revíziós kampányának fogadtatásához:
a sajtómágnás és Eduard Beneš levélváltása olasz szemmel
- 367 BUZA JÁNOS
Berlász Jenő gyászbeszéde dr. Kováts Ferenc egyetemi tanár
ravatalánál (Elhangzott 1956. november 13-án a Farkasréti
temetőben)
- 371 GILÁNYI MAGDOLNA
„Álmomban Mindszenty bíboros ténykedett...
én is ott voltam.” Bőle Kornél O. P. 1956-os naplója
- 387 SIMON ZSUZSANNA
Vita Az ember tragédiája falanszter-jelenetéről
az MTA Irodalomtörténeti Intézetében
- 429 K. LENGYEL ZSOLT
Műhelynapló egy bajorországi magyar hagyatékárban

Buza János

Berlász Jenő gyászbeszéde dr. Kováts Ferenc egyetemi tanár ravatalánál

(Elhangzott 1956. november 13-án a Farkasréti temetőben)

Berlász Jenő búcsúztatóját éppen hatvan esztendeje hallgatták meg a gyászolók „...Az üszkös, fagyos Budapesten – amikor Márai Sándor múlt időbe tett szavai szerint – ...az orosz tankok között hallgattak a harangok.” Kortörténeti dokumentummá vált e gyászbeszéd, amelyben a mester halálakor érzett fájdalom finom fogalmazással ötvöződött a nemzeti tragédia – a vérbe fojtott szabadságharc – miatti mélységes keserőséggel.

A szűkebb szakma művelőinek körében mind a hosszú, súlyos betegség után elhunyt Kováts Ferenc, mind a nem régen távozott Berlász Jenő neve jól cseng. Kiemelkedően igényes történetírói munkásságukat, magas színvonalú szaktudományos, szerkesztői tevékenységüket jogos elismerés övezte; fájdalmas, hogy 1948-ban és utána politikai indíttatású mellőzést, majd méltatlan lefokozást is el kellett szenvedniük.

Kováts Ferenc (Pozsony, 1873. március 15.–Budapest, 1956. október 26.) jogi tanulmányait Pozsonyban, Kolozsvárt és Breslauban (Wrocław) folytatta. Kolozsvárt lett magántanár 1903-ban, egyetemi tanárrá Pozsonyban nevezték ki 1914-ben. Négy évtizedes felsőoktatási tevékenysége idején a közgazdaság- és a pénzügytan, illetve a statisztika professzora is volt, s noha kutatási tevékenységének középpontjában a kiemelkedően magas színvonalon művelt gazdaságtörténet állt, e tárgy tanszékvezetői tisztét csak pályája végén, 1934–1944 között viselte. A szegedi egyetemen 1921–1934 között tanított, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre 1934-ben hívták meg. Többször töltött be dékáni tisztet – Pozsony, 1918/19; Szeged, 1929/30; Budapest, 1942/43 – Szegeden 1930/31-ben rektorra választották. Fiatalabb éveiben Pozsonyban könyvtárosként és levéltárosként is dolgozott. A *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlé*t 1900–1905 között szerkesztette, a Magyar Tudományos Akadémia 1923-ban fogadta levelező tagjai sorába; 1949-ben sokadmagával úgynevezett „tanácskozó taggá” nyilvánították, tagságát 1989-ban állították helyre.

Berlász Jenő (Budapest, 1911. augusztus 28.–Budapest, 2015. december 6.) történelem–földrajz szakon tanult a Pázmány Péter Tudományegyetemen (a mai ELTE-n). Domanovszky Sándor, Hajnal István, Szekfű Gyula tanítványa volt. Mesterének Domanovszkyt tekintette, akinek patinás sorozatában jelent meg doktori értekezése. 1943-tól habilitált magántanár, 1943–1948 között a *Századok* szerkesztője, 1945-től Kováts Ferenc utódaként a gazdaságtörténet tanára lett. 1948-ban a *Századok* éléről és az egyetemi katedráról is elmozdították, áthelyezték a MTA Könyvtárába. 1956-os szerepe miatt 1957-ben állásvesztésre ítélték, majd az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott 1976. évi nyugdíjazásáig. Kutatásainak középpontjában az agrártörténet, kitüntetett helyen az erdélyi jobbagység története állt. Könyvtártörténeti és könyvtártudomá-

nyi munkássága ugyancsak kiemelkedő, legjelentősebb eredménye *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867* (Budapest, 1981) című munkája, amely MTA doktori értekezéséül szolgált

A rendszerváltást követően számos kitüntetésben részesült, közülük kiemelendő a Magyar Örökség-díj (1999) és az Eötvös-koszorú (2001).

Berlász Jenő Kováts Ferenc temetésekor elmondott, kéziratban maradt gyászbeszédének szövegét Berlász Piroska bocsátotta a *Lymbus* szerkesztőségének rendelkezésére.

Életútjára utolsó könyvének előszavában tekintett vissza: BERLÁSZ JENŐ: *Erdélyi jobbgység – magyar gazdaság*. Szerk. BUZA János–Meyer DIETMAR. Budapest, 2010, 7–10.

Forrás

Az elmúlt történelmi napokban, puskaropogás és ágyúdörgés pokoli zajában csendben kivált közülünk és halk léptekkel eltávozott egy nagynevű magyar tudós, aki velünk együtt törhetetlen hittel remélte a költő által megjövendölt jobb kor eljövetelét, s éveken át ifjúi hévvel erősített, biztatott bennünket, ha olykor a csüggedés hangulatát látta elhatalmasodni rajtunk.

Ugyanolyan csendben, észrevétlenül ment el, amilyen csendben, szerényen, visszavonultan élt. Ha a Gondviselés megengedte volna, hogy végakarátát kifejezze, bizonyára azt kívánta volna, hogy minden ünnepélyesség nélkül temessük el, s ravatalánál nekrológ ne hangozzék el.

De talán meg fog bocsátani nekünk, ha roppant tragédiánk komor napjaiban, amikor annyi keserűséget zárunk lelkünkbe, őmiatta érzett fájdalomunknak élőszóban adunk kifejezést.

Bármelyik oldalról nézzük is Mesterünk, Kováts Ferenc munkás életét, mindenütt a melegszívű és bölcs gondolkozású, a fáradhatatlan és áldozatkész egész férfinak, az integer virnek arca néz ránk. Talán szabad túlzás nélkül rá is alkalmazni az Írás dicséretét: „Adott az Isten néki bölcsességet, okosságot és oly bőséges ismereteket, mint a tenger partján levő főveny.”

Elvégzett munkáját a maga mélységeiben, finom részleteiben szinte máig sem tudtuk kellően átérteni, magunkévá tenni. Valóban bölcs volt mint tanár, mint tudós, mint ember.

I. Bölcs volt, amikor tanított mint előadó, s mint egyetemi tanár. Már jóval előbb, mielőtt mint a Közgazdaságtudományi Kar professzora a fővárosba került volna, nagy figyelemmel és érdeklődéssel vette őt körül egyik állomáshelyének, Szegednek, azelőtt pedig szűkebb hazájának, a számára mindig feledhetetlen kedves Pozsonynak egyetemi ifjúsága. Közvetlenségével, hangulatosságával megtalálta a módját annak, hogyan kell a gazdaságtörténet, színesnek, mozgalmasnak és érdekesítőnek alig mondható nehéz tudományszakát megeleveníteni és iránta érdeklődést, figyelmet kelteni, megértést biz-

tosítani. Hasonló sikerrel tudta átadni gazdag ismereteit a művelt nagyközönségnek is. Páratlan könnyedséggel értette meg: mi a gazdaságtörténet lényege, jelentősége, szerepe és haszna az életben. Klasszikus tanúságul szolgálnak erre a szegedi Dugonics Társaságban, s más hazai és külföldi közművelődési egyesületben tartott kitűnő előadásai. Tanári-előadói portréjára jogosan írhatjuk rá ezt a két szót: *Bene dixit*, jól szólott.

II. De mindjárt ki kell egészítenünk a felírást működésének második vonásával, hiszen elhalt Mesterünk nemcsak tanított, hanem két emberöltőre terjedő hosszú életén át irodalmilag is lankadatlanul működött. Kováts Ferenc egész történettudományi munkássága egy célt szolgált: a középkor végi kifejlett magyar gazdasági élet, a városgazdaság XIV–XV. századi történetének feltárását. Ez tudományos biodiceája, amelyért mint történetbúvár élt és dolgozott. A tősgyökeres pozsonyi család sarját ennek az ősi városnak múltja ihlette meg. Mint a város középkori oklevelekben és egyéb iratokban rendkívül gazdag levéltárának tisztviselője a századfordulótól kezdve egész sor nagy értékű tanulmányban vetítette elénk a teljesen feledésbe merült magyar városgazdaság struktúráját és tartalmát. Értekezései közül kiemelkedik *Nyugat-Magyarország áruforgalma a XV. században* című munkája, amellyel a kereskedelem-történet, sőt bizonyos fokig az egész gazdaságtörténet problematikájának, kutatási és feldolgozási módszerének, a történeti statisztikának mindmáig folytatás nélkül való mesteri mintáját alkotta meg. Ugyancsak hatás és folytatás nélkül maradt két másik korszakos jelentőségű munkája is: *Pressburger Grundbuchführung und Liegenschaftsrecht im Spätmittelalter* és *Adalék a pozsonyi zsidóság későközépkori gazdaságtörténetéhez*. Egyik a városi polgári birtokrendszer, másik a kora kapitalisztikus pénzület és pénztörténet klasszikus értékű feldolgozása. Többi munkái is (*Korakapitalisztikus gazdasági válság Magyarországon I. Mátyás uralkodása alatt, A kapitalizmus, mint gazdaságtörténeti korszak, A magyar arany világtörténelmi jelentősége és kereskedelmi összeköttetéseink a nyugattal a középkorban, A középkori magyar pénztörténet vázlata, Magyar pénzforgalom az Anjouk korában, Old curiosity Shop, Adalékok Pozsony gazdaság- és társadalomtörténetéhez, A magyar pénzforgalom értékviszonyai 1335–1914, Egyház és városgazdaság a középkorban, Ungarn in der mittelalterlichen Grossraumwirtschaft* stb.) mind kiváló példái a kritikai módszer érvényesítésének a gazdaságtörténelem területén. Méltán mondhatjuk tehát róla: *Bene scripsit*, jól írt.

III. Az eddigi két vonás azonban még nem tenné teljessé eltávozott Mesterünk szellemi arcképét. Nagy és bölcs volt mint tanár és tudós, de hasonlóképp bölcs volt mint ember is. Azok közé a kevesek és bátran mondhatjuk, boldogok közé tartozott, akik nem keresték a közéleti és tudományos fórumok tapsát, elismerését. Sohasem áhította a vezető szerepet, a hatalmat, sem a nagyok társaságát. Tagja volt ugyan az Akadémiának és több előkelő hazai és külföldi tudományos társaságnak, de szerepe ezekben csak a legszigorúbban tudós megnyilvánulásokra korlátozódott, a tudománypolitikai szerepléstől, küzdelmektől következetesen távol tartotta magát. Egész életét csendes visszavonultságban, magánosságban élte.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy Kováts Ferenc elhagyatottnak érezte magát. Nem! Ő nem volt egyedül. Életének nagyszerű, odaadó, hűséges, boldogító társai voltak.

Először is ott állt mellette páratlan áldozatosságú, szeretett hitvese, őrangyala, aki egy hosszú életem át nyugalmas, napfényt, gondtalanságot varázsolt köréje; a gondok és a köznap életfeladatok átvállalásával olyan miliőt teremtett számára, amelyben férje teljesen hivatásának élhetett. De nem volt egyedül Kováts Ferenc egyébként sem. Ott volt körülötte gazdag nagy könyvtára, amely az emberiség nagy szellemeinek, tudósainak, íróinak társaságát biztosította számára. Lehet-e elhagyatott az, aki az örökkévaló beszédek hallgatja? De nem érezte magát elhagyatottnak Mesterünk akkor sem, ha dolgozószobáját elhagyta, megtalálta társaságát ezen kívül is, a természetben. Rajongója volt a szabad természetnek, szent szenvedéllyel foglalkozott a botanikával. A fákat, füveket, virágokat a lélek kivetített, mély üzenetű rokonainak tekintette. Vallotta, hogy nem lehet elhagyatottnak lenni azon a világon, ahol van zöld fű és lombos fa. Végül minden emberi barátságánál kitűnőbb társaságot talált Mesterünk a muzsika örök melódiáiban. Több hangszeren játszó kiváló zenész volt, aki a klasszikus és romantikus nagy zenefejedelmek, Bach, Haydn, Mozart, Beethoven, Liszt, Chopin alkotásaiból merített új meg új erőt, s e melódiák hű társai maradtak betegsége utolsó, legnehezebb éveiben is.

Íme, így kapjuk meg a teljes feliratot Kováts Ferenc szellemi arcképe alá; *bene dixit, bene scripsit, bene vixit*. Jól tanított, jól írt, jól élt.

És most itt állunk az ő néma koporsójánál, hogy búcsút vegyünk ennyi szellemi kincstől, ennyi felbecsülhetetlen értéktől. Hát hiheti-e valaki, hogy a koporsó deszkái képesek elzárni és végleg elnémítani egy ilyen pazar gazdagságú lélek életét? Hitünk biztat, hogy a halál nem a lét vége, hanem egy új létezési forma kezdete. És hisszük, hogy a tanítványok és tanártársak, akiknek nevében búcsút vettem földi poraitól, továbbra is magukénak mondhatják nagy szellemének szeretetét és segítő inspirációit.

Vesalium szavaival búcsúzzunk Kováts Ferenc professzortól, amelyeket sírkövére vésetni óhajtott: A szellem számára élünk, minden egyéb a halálé!